

**Monika Wojakowska¹ Barbara Szykuła-Piec²
Klaudia Madej-Węgiec³**

Bezpieczeństwo osób ze szczególnymi potrzebami w świetle przepisów konstytucyjnych i ustawowych

Słowa kluczowe: bezpieczeństwo, prawo konstytucyjne, dostępność, osoby ze szczególnymi potrzebami, niepełnosprawność

Keywords: safety, common good, constitutional right to equality, accessibility, people with special needs

Streszczenie

Prawo konstytucyjne jako katalog zasad, doktryn i praktyk rządzących działaniem wspólnot posiada przewodnią ideę, że państwo musi chronić podstawowe prawa jednostki. Artykuł traktuje o bezpieczeństwie osób ze szczególnymi potrzebami w kontekście konstytucyjnej zasady równości, godności i dobra wspólnego. Celem artykułu jest podkreślenie konieczności umożliwienia osobom ze szczególnymi potrzebami nie tylko pełnej partycypacji w korzystaniu z bezpieczeństwa jako dobra wspólnego, ale także uczestnictwa w tworzeniu aktów normatywnych wynikających z przepisów Konstytucji RP. Nikt nie może być dyskryminowany w życiu politycznym, społecznym i gospodarczym z jakiegokolwiek przyczyny. W myśl tej zasady oraz konstytucyjnej zasady godności ludzkiej i dobra wspólnego, ukazano wielowymiarowe podejście do kwestii bezpieczeństwa i swo-

¹ ORCID ID: 0000-0002-6201-9124, doktor, Szkoła Główna Służby Pożarniczej w Warszawie. E-mail: mwojakowska@sgsp.edu.pl.

² ORCID ID: 0000-0002-4533-232X, doktor, Szkoła Główna Służby Pożarniczej w Warszawie. E-mail: bpiec@sgsp.edu.pl.

³ ORCID ID: 0000-0003-0892-2918, magister, Szkoła Główna Służby Pożarniczej w Warszawie. E-mail: kmadej@sgsp.edu.pl.

bodnego korzystania dóbr publicznych i społecznych osób ze szczególnymi potrzebami w świetle obowiązujących norm i uregulowań prawnych.

Abstract

Safety of People with Special Needs in the Light of Constitutional and Statutory Regulations

Constitutional law, as a catalog of principles, doctrines and practices governing the activities of communities, has a guiding idea, that the state must protect the fundamental rights of the individual. The article is about the safety of people with special needs in the context of the constitutional principle of equality, dignity and the common good. The aim of the article is to emphasize the necessity to enable people with special needs not only to fully participate in the use of security as a common good, but also to participate in the creation of normative acts resulting from the provisions of the Constitution of the Republic of Poland. Nobody may be discriminated against in political, social and economic life for any reason. In line with this principle and the constitutional principle of human dignity and the common good, multi-dimensional approaches to the issue of security have been shown and free use of public and social goods of people with special needs in the light of applicable norms and legal regulations.

✱

I.

W 2012 r. Polska ratyfikowała Konwencję o prawach osób niepełnosprawnych z 13 grudnia 2006 r.⁴ Następnie 19 lipca 2019 r. w polskim porządku prawnym pojawiła się nowa ustawa o zapewnianiu dostępności osobom ze szczególnymi potrzebami⁵. Jej obecność stwarza przestrzeń do kształtowania kultury bezpieczeństwa opartej na prawie do równości, godności człowieka i dobra wspólnego. Ujęcie zagadnienia dostępności w ramy prawno-organizacyjne nałożyło na wszystkie podmioty publiczne obowiązek zapewnienia kompleksowej

⁴ Konwencja ONZ o prawach osób niepełnosprawnych sporządzona w Nowym Jorku dnia 13 grudnia 2006 r. (Dz.U. 2012, poz. 1169).

⁵ Ustawa z 19 lipca 2019 r. o zapewnianiu dostępności osobom ze szczególnymi potrzebami (Dz.U. poz. 1696).

dostępności w aspekcie architektonicznym, cyfrowym i informacyjno-komunikacyjnym. Celem ustawy jest poprawa warunków życia i funkcjonowania obywateli ze szczególnymi potrzebami, którzy są narażeni na marginalizację lub dyskryminację m.in. ze względu na niepełnosprawność lub obniżony poziom sprawności z powodu wieku czy choroby. W myśl przywołanej ustawy – osoby ze szczególnymi potrzebami to takie, które ze względu na swoje cechy albo okoliczności, w których się znajdują, muszą podjąć dodatkowe działania w celu przewyciężenia barier uniemożliwiających lub utrudniających im udział w różnych sferach życia na równi z innymi osobami⁶. Osoby ze szczególnymi potrzebami to nie tylko osoby z orzeczoną niepełnosprawnością, to także osoby starsze lub inne osoby mające trwale lub czasowo naruszoną sprawność w zakresie mobilności czy percepcji (np. ludzie poruszający się przy pomocy kul, protez, wózków, chorujący przewlekle, niesłyszący, niedowidzący, z trudnościami manualnymi i poznawczymi, osoby z wózkiem dziecięcym, z ciężkim bagażem itp.). W ślad za tym każdy może mieć szczególne potrzeby – wynika to z konkretnej sytuacji, konkretnej osoby w konkretnym środowisku. Takie ujęcie osób ze szczególnymi potrzebami stanowił punkt wyjścia do podjętych przez autorki artykułu rozważań.

Celem artykułu uczyniono, poprzez ukazanie wielowymiarowego podejścia do kwestii bezpieczeństwa i swobodnego korzystania z dóbr publicznych i społecznych osób ze szczególnymi potrzebami, podkreślenie konieczności umożliwienia tym osobom nie tylko pełnej partycypacji w korzystaniu z bezpieczeństwa, ale także uczestnictwa w tworzeniu aktów normatywnych wynikających z przepisów Konstytucji RP. Potwierdzeniem słuszności naszych rozważań niech będzie też orzeczenie Trybunału Konstytucyjnego⁷, w którym podano, że jednolity sposób rozumienia zasady równości, polega na tym, że „wszystkie podmioty prawa charakteryzujące się daną cechą relewantną w stopniu równym, mają być traktowane równo, a więc według jednakowej miary, bez różnicowań zarówno dyskryminujących, jak i faworyzujących”⁸. W artykule dowiedziono, że rolą państwa jest organizowanie działań mających na celu zrównoważony rozwój i bezpieczeństwo każdego obywatela. Nad-

⁶ Ibidem, art. 2, ust. 3.

⁷ Orzeczenie TK z 9 marca 1988 r., sygn. akt U 7/87.

⁸ A. Frankiewicz-Bodynek, *Realizacja zasady równości w zakresie dostępu do dóbr kultury narodowej*, „Przegląd Prawa Konstytucyjnego” 2021, nr 5, s. 297–298.

rzędnym celem państwa i społeczeństwa jest umożliwienie jak najpełniejszej realizacji wspólnego dobra przez stwarzanie koniecznych warunków (prawnych, administracyjnych, materialnych i kulturowych) do rozwoju jednostki⁹.

II.

W ślad za art. 32 Konstytucji RP¹⁰ nikt nie może być dyskryminowany w życiu politycznym, społecznym i gospodarczym z jakiegokolwiek przyczyny, tzn. ma zagwarantowane ustawodawczo pełne uczestnictwo w życiu społecznym oraz partycypację w procesie wytwarzania i korzystania z dobra wspólnego. Dobra wspólne jest pojęciem, które należy rozumieć, jako dbanie o interes ogółu, jako drogę do osiągnięcia pozytywnych rezultatów przez wszystkich członków danej społeczności, a nie tylko przez wybrane jednostki. Pojęcie dobra wspólnego pojawiło się już w pracach Arystotelesa, który za cel wspólnoty/państwa uważa dbanie o dobre i szczęśliwe życie wszystkich obywateli. Arystoteles w sposób szczególny promował wartość dobra wspólnego chronionego prawem. Definiował państwo jako „wspólnotę terytorialną i organizację obejmującą zakresem swojego działania ogół członków zamieszkujących dane terytorium”¹¹. Od epoki starożytnych greckich miast-państw po współczesną filozofię polityczną, idea dobra wspólnego wskazywała na możliwość osiągnięcia pewnych dóbr, takich jak bezpieczeństwo i sprawiedliwość, tylko dzięki obywatelskiemu, zbiorowemu działaniu i aktywnemu uczestnictwu w sferze publicznej. To uczestnictwo gwarantuje współtworzenie oraz korzystanie z dobra wspólnego jakim jest bezpieczeństwo, które traktowane jest także jako „stan subiektywnych odczuć jednostki i ciągły wielowątkowy proces dążenia państwa do minimalizowania lęku i obaw obywateli poprzez doskonalenie funkcjonowania poszczególnych służb ratowniczych i pozostałych podmiotów tworzących system bezpieczeństwa, czego konsekwencją jest

⁹ M. Wojakowska, *Konstytucyjne prawo jednostki do ochrony wolności i praw człowieka a kształtowanie bezpieczeństwa indywidualnego – interdyscyplinarne ujęcie problemu*, „Przeгляд Prawa Konstytucyjnego” 2021, nr 5, s. 467.

¹⁰ Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z 2 kwietnia 1997 r. (Dz.U. Nr 78, poz. 483 ze zm.).

¹¹ Arystoteles, *Polityka*, t. 7, Warszawa 1964.

rozwój jednostki i zrównoważony rozwój grup społecznych¹². Wspomniane podejście pozwala dostrzec ewentualne wrażliwe ogniwa łańcucha dostaw tej podstawowej potrzeby jaką jest bezpieczeństwo, co z kolei przekłada się na ich wsparcie i stworzenie odpowiednich warunków rozwoju.

W kontekście powyższego, kierując się konstytucyjną zasadą dobra wspólnego proponuje się ujęcie bezpieczeństwa jako „sumy warunków życia społecznego umożliwiających i ułatwiających integralny rozwój wszystkich członków wspólnoty. Dobro wspólne, jak i publiczne są produktami wytwarzanymi przez struktury państwowe oraz ich członków¹³. Tak ujęta definicja podkreśla niepodważalną rolę struktur państwowych i społecznych w realizacji gwarancji wynikającej z art. 5 Konstytucji RP. Trafne jest też stwierdzenie, że „tylko w myśl koncepcji wspólnego dobra, które jest wspólnym celem ludzkiego działania osobowego, wzrost dobra poszczególnej osoby (w jej poznaniu, moralnym postępowaniu i twórczości) staje się zarazem wzrostem dobra całego społeczeństwa. Doskonalenie się osobowe nie dokonuje się wtedy niczym kosztem, a służy wszystkim, gdyż tym lepsze jest społeczeństwo, im lepsi intelektualnie, moralnie i twórczo są jego obywatele¹⁴. Najbardziej znaczące jest podkreślenie, że różnorodność ludzi jest niezbędnym warunkiem istnienia społeczeństw. Wpisuje się to doskonale w koncepcję przedmiotowych rozważań, pokazując jak ważną rolę w funkcjonowaniu i rozwoju społeczeństw pełnią osoby ze szczególnymi potrzebami.

Według danych Światowej Organizacji Zdrowia (WHO) – ponad miliard ludzi żyje z jakąś formą niepełnosprawności. Dramatycznie rośnie liczba osób niepełnosprawnych. Wynika to między innymi z trendów demograficznych i wzrostu przewlekłych schorzeń. Każdy może w pewnym momencie życia doświadczyć jakiejś formy niepełnosprawności – tymczasowej lub trwałej¹⁵. Artykuł 68 Konstytucji RP stwierdza, że władze publiczne mają obowiązek zapewnienia szczególnej opieki zdrowotnej osobom niepełnosprawnym, na-

¹² M. Wojakowska, *Komunikowanie społeczne jako istotny komponent kształtowania bezpieczeństwa*, [w:] A. Majkowska, I. Grabowska-Lepczak, M. Wojakowska, *Wpływ komunikacji społecznej i medialnej na kształtowanie bezpieczeństwa*, Warszawa 2019, s. 10.

¹³ B. Szykula-Piec, *Bezpieczeństwo jako dobro publiczne w świetle prawa konstytucyjnego*, „Przegląd Prawa Konstytucyjnego” 2021, nr 5, s. 323.

¹⁴ M. Krąpiec, *Państwo*, [w:] *Powszechna Encyklopedia Filozofii*, t. 7, Lubin 2006, s. 978–979.

¹⁵ <https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/disability-and-health> (23.08.2022).

tomiast art. 69 nakłada obowiązek pomocy tym osobom w zabezpieczeniu egzystencji, przysposobieniu do pracy oraz komunikacji społecznej. Z kolei w Karcie Praw Osób Niepełnosprawnych¹⁶ czytamy, że osoby niepełnosprawne mają prawo życia w środowisku wolnym od barier funkcjonalnych, w tym: dostępu do urzędów, punktów wyborczych i obiektów użyteczności publicznej, swobodnego przemieszczania się i powszechnego korzystania ze środków transportu, dostępu do informacji, możliwości komunikacji międzyludzkiej. Żaden z powyższych dokumentów nie nawiązuje bezpośrednio do problematyki bezpieczeństwa tej grupy społecznej. Jednakże dokładniejsza ich analiza pozwala stwierdzić, że poprzez konstytucyjne gwarancje bezpieczeństwa, regulacje dotyczące stanów nadzwyczajnych, zaś w wymiarze bardziej pragmatycznym równy dostęp do usług, których formą są działania ochronne i ratownicze, czy też usuwanie barier funkcjonalnych, osoby te będą na równi z innymi na równi z pełnosprawnymi podlegać procedurom działania elementów systemu ochrony ludności¹⁷.

W polskim porządku prawnym istnieją akty prawne definiujące oraz mające ułatwić funkcjonowanie osób z niepełnosprawnościami. Jednym z nich jest Konwencja ONZ o prawach osób niepełnosprawnych. Jej artykuł 5 stwierdza, że osobom z niepełnosprawnościami przysługują wszystkie prawa człowieka i podstawowe wolności, bez dyskryminacji ze względu na niepełnosprawność. Strony Konwencji uznały, że niepełnosprawność jest koncepcją ewoluującą i że jest wynikiem interakcji pomiędzy osobami z dysfunkcjami, a barierami środowiskowymi i wynikającymi z postaw ludzkich, będącej przeszkodą dla pełnego uczestnictwa osób niepełnosprawnych w życiu społecznym, na równych zasadach z innymi obywatelami¹⁸.

Z kolei art. 26 Karty Praw Podstawowych Unii Europejskiej¹⁹ stanowi, iż Unia uznaje i szanuje prawo osób niepełnosprawnych do korzystania ze środków mających na celu zapewnienie im niezależności, integracji społecznej i zawodowej oraz uczestnictwa w życiu społeczności. Oba akty prawne wyraźnie

¹⁶ Uchwała Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej z 1 sierpnia 1997 r. Karta Praw Osób Niepełnosprawnych (M.P. Nr 50, poz. 475).

¹⁷ P. Szmitkowski, *Ochrona osób z niepełnosprawnościami w sytuacji nadzwyczajnych zagrożeń*, Siedlce 2020, s. 169.

¹⁸ Konwencja ONZ, op.cit.

¹⁹ Karta Praw Podstawowych Unii Europejskiej (Dz.Urz. UE C 83 z 30 marca 2010 r.).

podkreślają udział osób z niepełnosprawnościami w codziennym życiu, stawiając ich w gronie uczestników współtworzących oraz korzystających z dobra wspólnego jakim jest bezpieczeństwo.

III.

W ramach realizowanego procesu badawczego, autorki pragną podkreślić, że zarówno niepełnosprawność orzeczona, jak też inne ograniczenia czasowe bądź trwałe, nie są barierą samą w sobie. Niejednokrotnie bariery stwarzają ludzie, a dokładniej system organizacyjno-prawny, który jest nieprzygotowany czy mówiąc wprost, niedostosowany do osób ze szczególnymi potrzebami.

Codziennosc w postaci pracy, przechodzenia przez jezdnię, prowadzenia pojazdów, korzystania z komunikacji miejskiej, załatwiania spraw w urzędach, poruszania się w przestrzeni publicznej jest oczywistym uczestnictwem w życiu. Jednakże nie można zapominać o osobach, dla których ta partycypacja jest ograniczona, czasem wręcz niemożliwa, sprawia im ogromną trudność i potrzebują rozwiązań wspomagających. W przypadku osób głuchych są to informacje haptyczne²⁰ lub systemy światła, dla osób z problemami widzenia mogą to być systemy czytające czy naprowadzające, osoby z niepełnosprawnościami fizycznymi potrzebują tylko równej nawierzchni, natomiast dla osób z niepełnosprawnością intelektualną uproszczony sposób komunikacji itp. Osoby ze szczególnymi potrzebami wymagają wsparcia poprzez zastosowanie uniwersalnego projektowania oraz racjonalnych usprawnień, które realizowane są w ramach procesu zwanego dostępnością.

Dostępność to otwartość instytucji na potrzeby osób z niepełnosprawnościami, to likwidacja barier w obszarze architektonicznym, cyfrowym oraz informacyjno-komunikacyjnym. W sytuacji idealnej osoby z niepełnosprawnościami, mogą samodzielnie lub przy pomocy osoby asystującej załatwiać sprawy urzędowe, korzystać z edukacji, transportu, ochrony zdrowia na równi z innymi osobami. Dostępność powinna również dotyczyć aspektu bezpieczeństwa – indywidualnego i powszechnego. Mówi o tym art. 9 Konwencji gwarantujący między innymi dostęp do służb ratowniczych dla osób z nie-

²⁰ Technologia wspomagająca, wykorzystująca mechaniczne komunikowanie się z użytkownikami poprzez zmysł dotyku przy użyciu zmieniających się sił, wibracji i ruchów.

pełnosprawnościami oraz art. 11 poświęcony sytuacji zagrożenia i sytuacji wymagającej pomocy humanitarnej²¹. Przepis ten nakazuje państwu zagwarantowanie wszelkich niezbędnych środków w celu zapewnienia ochrony i bezpieczeństwa osób niepełnosprawnych w sytuacjach zagrożenia, w tym w trakcie konfliktu zbrojnego, w sytuacjach wymagających pomocy humanitarnej i w przypadku klęsk żywiołowych.

Najważniejszą regulacją prawną w Polsce w aspekcie ochrony ludności pozostaje ustawa o zarządzaniu kryzysowym²². Aczkolwiek jedynie w ustawie o stanie klęski żywiołowej²³ można znaleźć przepisy dotyczące osób niepełnosprawnych. Stąd słuszne jest stwierdzenie, że polski system ochrony ludności, którego filarem jest zarządzanie kryzysowe, jest bardzo słabo przygotowany do zapewnienia bezpieczeństwa osobom z niepełnosprawnościami w sytuacji nadzwyczajnych zagrożeń. Zarówno pod kątem prawnym, w postaci regulacji krajowych dostosowanych do wymogów międzynarodowych, jak i organizacyjnych czy funkcjonalnych. [...] dokumenty lokalne, które powinny zawierać praktyczne kierunki działań ochronnych i ratowniczych, mieszczące się w formule reagowania kryzysowego, nie podają konkretnych wytycznych do działania w tym zakresie²⁴. W przywołanej już ustawie o zapewnianiu dostępności osobom ze szczególnymi potrzebami w art. 6 ust. 1 opisano minimalne wymagania służące zapewnieniu dostępności osobom ze szczególnymi potrzebami w zakresie dostępności architektonicznej. W tym miejscu enumeratywnie wymieniono obowiązki, które instytucje muszą spełnić w celu poprawy dostępności swoich budynków w kontekście ewakuacji. Jednakże przepisy dotyczące ewakuacji, na bazie których jest ona realizowana, nie regulują w jaki sposób należy przygotować ewakuację osób z niepełnosprawnościami.

Po przeprowadzonej kontroli w zakresie dostępności przestrzeni publicznej dla osób starszych i niepełnosprawnych przez Najwyższą Izbę Kontroli²⁵, stwierdzono, że brak w ustawie jasno sprecyzowanego obowiązku przy-

²¹ Konwencja ONZ, op.cit.

²² Ustawa z 26 kwietnia 2007 r. o zarządzaniu kryzysowym (Dz.U. 2008, Nr 89, poz. 590 ze zm.).

²³ Ustawa z 18 kwietnia 2002 r. o stanie klęski żywiołowej (Dz.U. Nr 62, poz. 558.).

²⁴ P. Szmikowski, *Ochrona osób...*, s. 229.

²⁵ Informacja o wynikach kontroli nr ewid. 111/2018/P/17/094/LPO „Dostępność przestrzeni publicznej dla osób starszych i niepełnosprawnych”, Najwyższa Izba Kontroli, 15 października 2018 r., <https://www.nik.gov.pl/plik/id,18229,vp,20827.pdf> (23.08.2022).

gotowania wytycznych co do ewakuacji osób z niepełnosprawnościami, jest przyczyną nieuwzględniania sposobu ewakuacji tych osób w procedurach postępowania na wypadek zagrożenia. Procedury ewakuacji z uwzględnieniem zróżnicowanych ograniczeń osób niepełnosprawnych opracowali zarządzający trzema z ośmiu skontrolowanych obiektów. Zarządzający dwoma obiektami (z ośmiu skontrolowanych) określili natomiast sposoby postępowania w sytuacji zagrożenia, uwzględniając tylko wybrane rodzaje niepełnosprawności. Ujęte w procedurach sposoby i metody postępowania na wypadek zagrożenia oparte były na przekazywaniu komunikatów alarmowych w sposób adekwatny do ograniczeń osób niepełnosprawnych, zastosowaniu właściwych technik bezpiecznego wyprowadzenia bądź wyniesienia, a także wyznaczeniu osób odpowiedzialnych za te czynności. Zarządzający trzema obiektami nie opracowali stosownych procedur ewakuacji osób niepełnosprawnych. Ponadto żadna ze skontrolowanych jednostek nie wyposażyła obiektu w specjalistyczny sprzęt przeznaczony do ewakuacji osób niepełnosprawnych, a stosowane w obiektach systemy nie były dostosowane do potrzeb osób z poszczególnymi rodzajami dysfunkcji. W części skontrolowanych jednostek zakładano, że w trakcie ewakuacji personel będzie korzystał z wyposażenia obiektu ułatwiającego na co dzień poruszanie się osób o ograniczonej sprawności, np. wózki²⁶. W kontekście powyższego należy pamiętać, że sprawna ewakuacja wymaga ze strony ustawodawcy dostosowania regulacji prawnych, a ze strony władz ich konsekwentnego egzekwowania.

IV.

Bezpieczeństwo jest nadrzędnym warunkiem egzystencji jednostki²⁷. W połączeniu z zasadami zawartymi w Konstytucji RP, traktowane jako „wyższe prawa”, z pierwszeństwem przed wszystkimi innymi prawami, stawia bezpieczeństwo na szczycie potrzeb. Jeśli aksjologicznym fundamentem wszelkich działań państwa, w tym administracji publicznej, jest człowiek, to w wymiarze indywidualnym opiera się ona na godności osoby ludzkiej, a w wymiarze społecznym na zasadzie dobra wspólnego. Zatem stwierdzenie, że państwo

²⁶ Ibidem.

²⁷ R. Rosa, *Filozofia bezpieczeństwa*, Warszawa 1995, s. 7–8.

będąc gwarantem bezpieczeństwa indywidualnego i zbiorowego powinno zadbać o przedmiotowe bezpieczeństwo wszystkich bez wyjątku inicjuje konieczność aktualizacji prawa konstytucyjnego i/lub jego aktów wykonawczych tak, aby równość była rzeczywistą, realizowaną w praktyce, wytyczną. Dotyczy to również przepisów dotyczących projektowania bezpiecznych przestrzeni, które winny stanowić priorytet działań w kontekście konstytucyjnych zasad równości, godności i dobra wspólnego.

Wobec starożytnego twierdzenia możliwości osiągnięcia oraz korzystania z bezpieczeństwa i sprawiedliwości, tylko dzięki obywatelskiemu, zbiorowemu działaniu i aktywnemu uczestnictwu w sferze publicznej zasadnym wydaje się uwzględnienie na każdym ze szczebli tworzenia prawa uczestnictwa osób ze szczególnymi potrzebami. Żadne czynniki nie powinny pozbawiać jednostki możliwości współtworzenia, tym bardziej przedmiotowa niepełnosprawność, która rozumiana winna być bardziej jako wyróżnik, który w przestrzeni społecznej nie definiuje osób, a jest nabyty. Niepełnosprawność jest częścią bycia człowiekiem. Konstytucyjne prawo wprost zabrania dyskryminacji z jakiegokolwiek przyczyny również w aspekcie tworzenia aktów prawnych.

Autorki mają świadomość istnienia wielu obszarów prawnych wymagających poprawy w kontekście regulacji praw osób ze szczególnymi potrzebami.

Literatura

Arystoteles, *Polityka*, t. 7, Warszawa 1964.

Frankiewicz-Bodynek A., *Realizacja zasady równości w zakresie dostępu do dóbr kultury narodowej*, „Przegląd Prawa Konstytucyjnego” 2021, nr 5.

Informacja o wynikach kontroli nr ewid. 111/2018/P/17/094/LPO „Dostępność przestrzeni publicznej dla osób starszych i niepełnosprawnych”, Najwyższa Izba Kontroli, 15 października 2018 r., <https://www.nik.gov.pl/plik/id,18229,vp,20827.pdf>

Krąpiec M., *Państwo*, [w:] *Powszechna Encyklopedia Filozofii*, t. 7, Lubin 2006.

Rosa R., *Filozofia bezpieczeństwa*, Warszawa 1995.

Szmitkowski P., *Ochrona osób z niepełnosprawnościami w sytuacji nadzwyczajnych zagrożeń*, Siedlce 2020.

Szykuła-Piec B., *Bezpieczeństwo jako dobro publiczne w świetle prawa konstytucyjnego*, „Przegląd Prawa Konstytucyjnego” 2021, nr 5.

Wojakowska M., *Komunikowanie społeczne jako istotny komponent kształtowania bezpieczeństwa*, [w:] A. Majkowska, I. Grabowska-Lepczak, M. Wojakowska, *Wpływ komunikacji społecznej i medialnej na kształtowanie bezpieczeństwa*, Warszawa 2019.

Wojakowska M., *Konstytucyjne prawo jednostki do ochrony wolności i praw człowieka a kształtowanie bezpieczeństwa indywidualnego – interdyscyplinarne ujęcie problemu*, „Przegląd Prawa Konstytucyjnego” 2021, nr 5.